

УДК [373.3.011.33.016:502/504]:005.336.2](4)
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2019.34.10579>

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Крива Марія, Лисак Ірина

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

Висвітлено актуальну проблему формування екологічної компетентності учнів початкових класів у європейському контексті. З'ясовано сутність поняття “екологічна компетентність”, що розглядають науковці у контексті формування критичного мислення, відповідальності і здатності не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи вирішення їх, а й попереджати виникнення останніх. На основі теоретичних досліджень проведено аналіз навчальних програм щодо екологічних компетенцій учнів молодшого шкільного віку у країнах Європейського Союзу.

Систематизовано основні методи і форми формування екологічної компетентності учнів. Творча та дослідницька робота – важлива складова активного навчання. Звернено увагу на залучення учнів до екологічних проектів.

Охарактеризовано принципи мотивації учнів до екологічної діяльності. Акцентовано на безпосередньому зв'язку дитини з природою. Наведено приклад шкіл Європи, в яких діти перебувають на природі. Кожна з цих шкіл має пришкільну ділянку або розташована неподалік лісу, де педагоги проводять уроки.

Ключові слова: екологічна компетентність, навколишнє середовище, початкова школа, сталий розвиток, Європа.

Постановка проблеми. У сучасному світі у контексті концепції сталого розвитку, дбаючи про потребу безпечного і здорового довкілля, одним із пріоритетних завдань освіти є формування екологічної компетентності громадянина кожної держави, зокрема України. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. екологізацію освіти визнано “одним з головних стратегічних напрямів розвитку держави, проте й зазначено, що до основних проблем освіти входить її повільна екологізація” [8]. Документом, що регламентує цей процес, є Концепція екологічної освіти України, де зазначено, що “головну роль у формуванні особистості з новим, екоцентричним типом мислення й свідомості, високим ступенем екологічної культури відводять школі” [3].

Україна обрала шлях входження до європейського економічного і культурного простору, в якому освіта набуває все більшого значення. Тому вивчення досвіду з екологічної освіти і виховання у країнах Європи стає

важливим та доцільним, адже процес переходу екологічної освіти від дискусійної сфери у площину їх практичної реалізації у європейських державах уже почав відбуватися раніше. Екологічна освіта в європейських країнах здебільшого залежить від стану природного середовища в тій чи іншій країні, наукових засобів визначення цього стану, рівня соціально-економічного і культурного розвитку суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує посилений інтерес до проблеми формування екологічної компетентності учнів початкових класів. Зокрема, формуванню екологічної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл присвячено праці Колонькової О., Руденко Л., Пруцакової О., Пустовіт Н., Ратушняк О., Шмалей С. та ін. Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти досліджували Величко Н., Лобачук І., Марченко Г., Славська Я., Чайковська А., Швед М. та ін.

Серед зарубіжних дослідників проблему формування екологічної компетентності вивчали такі вчені, як Amadei B., Ashworth G., Barry J., Chin B. A., Galton M., Hanisch A., List P., Moon B., Neary M., Norton B., Swearer D., Wolfe D. та ін.

Проте, незважаючи на численність наукових досліджень та літератури, проблема формування екологічної компетентності учнів початкових класів у європейському контексті залишається недостатньо досліджена.

Мета статті – з'ясувати особливості формування екологічної компетентності учнів початкової школи у країнах Європи.

Виклад основного матеріалу. Освіта у сучасному світі з практикою соціалізації людини і наступності поколінь, отже, вона стає фактором стабілізації між новими уявленнями та ідеалами попередніх поколінь. Екологічна освіта визнана провідним напрямом гармонізації відносин суспільства і природи.

З прийняттям Концепції Нової української школи відбувається перехід до компетентнісного підходу в освіті. У навчанні, орієнтованому на компетентності, теми та завдання настільки відкриті й різноманітні, що всі учні можуть знайти потрібні та мотивуючі можливості для навчання і практики. Під час вирішення завдань учні все частіше застосовують свої знання та вміння до змінних питань та контекстів [12]. Однією з головних компетентностей, яку повинен набути сучасний учень початкової школи, є екологічна [5].

У контексті розв'язання окреслених завдань проаналізуємо підходи науковців до розуміння сутності поняття “екологічна компетентність”. У сучасній педагогіці поняття “екологічна компетентність” трактують як:

☒ **інтегративну властивість** особистості, яка характеризує здатність творчо розв'язувати навчальні екологічні завдання; досвід участі в

практичних справах зі збереження та покращення стану довкілля на основі сформованих цінностей та мотивів, знань, навчального та життєвого досвіду, індивідуальних особливостей, схильностей, потреб (Amadei V., McCormick K., Morkun V. S.);

☒ **потенціал та досвід видів** діяльності екологічної спрямованості, яка завжди є особистісно-орієнтованою та діяльнісною (Galton M., Moon B.);

☒ **прояв екологічної культури** у “зоні відповідальності” особистості, тобто у тій частині довкілля, в якій “кожна конкретна людина займається власною діяльністю і тому може реально впливати на її стан” (Пустовіт Н., Пруцакова О., Руденко Л., Колонькова О.).

Формування екологічної компетентності учнів початкових класів передбачає: засвоєння ключових понять, наукових фактів про природу; усвідомлення матеріальної і духовної цінності природи для суспільства та людини; потребу у спілкуванні з природою, відчуття гармонійної єдності із нею; свідоме дотримання правил поведінки у природі, примноження її багатств, участь у природоохоронній діяльності; прагнення до пізнання навколишнього світу у єдності з морально-естетичними переживаннями [4, с. 29].

Процес формування екологічної компетентності школярів повинен проходити поступово, передбачаючи можливість вибору змісту, засобів і форм дії з метою формування таких категорій, як свідомість, культура, відповідальність, поведінка; забезпечувати тісний зв'язок шкільного навчання з життям, що дає можливість краще зрозуміти явища природи, їх взаємозв'язки, залучати дітей до активної участі в охороні природи.

Екологічна освіта в європейських країнах спрямована не лише на формування почуття любові до природи. Це передусім правильна поведінка в повсякденному житті. Як зазначає А. Войтович, спілкування з природою створює різноманітні ситуації, які педагогові варто використати для формування екологічного інтересу, виховання ціннісного ставлення до флори і фауни, адже молодший школяр пізнає навколишній світ на предметно-діяльнісній та емоційно-чуттєвій основі. Тому велике значення має безпосередній контакт дитини з представниками рослинного і тваринного світу, досвід спілкування з природою [1].

Hanisch A., Rank A., Seeber G. [10] провели порівняльне дослідження змісту навчальних програм у контексті екологічної освіти учнів початкових класів п'яти європейських країн (Німеччина, Італія, Румунія, Іспанія та Англія). Аналіз показав, що, усі навчальні програми орієнтовані на компетентність, тобто вони виділяють компетенції, якими повинні оволодіти діти, виокремлюючи причинно-наслідковий взаємозв'язок між окремими діями та їх наслідками для навколишнього середовища, хоча існують певні регіональні відмінності у змістовому наповненні програм.

У Фінляндії основами екологічного навчання, відповідно до навчальних програм, є екологічні дослідження. Вихідним пунктом є повага до природи та цінностей життя відповідно до прав людини. Екологічна наука фокусується на екологічних, культурних, соціальних, економічних сторонах розвитку. Головна мета екологічної науки – орієнтація на розуміння впливу вибору людини на її життя, навколишнє середовище зараз і в майбутньому. Вихідним пунктом для навчання є власний досвід учнів щодо речей, пов'язаних з людиною, довкіллям, діяльністю і побутом. Крім шкільних закладів та колективу, навчальне середовище охоплює широкий спектр місцевих середовищ, різноманітних громад, інформаційну співпрацю, місцеві можливості, співпрацю зі школами природи, музеями, бізнесом, громадськими організаціями та науковими центрами [15].

Програма “Отожа” Польщі для 1–3 класів [13], яка є інтегрованою і спрямована на підтримку загального розвитку дитини у контексті екологічної освіти, передбачає “підтримку сприйняття природного середовища та його дослідження, можливість вивчення значень та взаємозв'язків компонентів природного середовища, вивчення цінностей та норм, джерелом яких є здорова екосистема, а також поведінки, що є результатом цих цінностей, а також виявлення дитиною себе як важливого інтегрального суб'єкта цього середовища”.

У Польщі дітей 1–3 класів залучають до екологічних проєктів. Для учнів цього віку особливо важливо формулювати екологічні питання цікаво та практично. Наприклад, дітям пропонують вирішити такі проблеми: як виглядало б життя на Землі без дерев; як легко перевірити, чи повітря, яким ми дихаємо, чисте під час ходьби; чому бувають сильні вітри і які наслідки вони можуть викликати [9]?

Щоб підвищити інтерес учнів до екологічних заходів, на думку польського науковця Skubały P., потрібно дотримуватися таких принципів навчання природи [16]:

- екологічна освіта учнів початкової школи повинна бути інтердисциплінарною галуззю, репрезентувати навколишнє середовище як незліченну кількість істот, пов'язаних між собою численними способами;
- людина повинна бути невід'ємною частиною природи;
- фундаментальним значенням екологічної освіти має бути повага до життя у всіх його формах;
- не будувати екологічну освіту на страху;
- важливим елементом в екологічній освіті є персоніфікація;
- будь-яка дія людини, що порушує природу, повинна підлягати моральній оцінці;
- екологічна освіта повинна вчити, що кожна найменша дія, якщо тільки вона слугує для блага Землі, має сенс і є потрібна.

Складовою частиною змісту освіти є уміння і навички – індивідуальні і пошукові. Перші сприяють ефективному осмисленню екологічних знань, другі спрямовані на оволодіння учнями методами самостійних творчих наукових досліджень. Тому в практиці роботи загальноосвітніх шкіл країн Європи багато уваги приділяють польовим роботам, організації польових таборів, обладнанню спеціальних шкільних ділянок, що є природними лабораторіями з комплексом навколишнього середовища (наприклад, у школах Німеччини створюють “зелене середовище”, де учні початкових класів, виявляючи художній смак та враховуючи умови існування кімнатних рослин, створюють з них “екологічний оазис”). Викладацька робота спрямована, головню, на розвиток у дітей вміння мислити самостійно, знаходити шляхи вирішення проблем, пов’язаних з охороною природного довкілля [8].

Досліджуючи європейську практику з формування екологічної компетентності молодших школярів, варто зазначити, що вчителі відводять багато часу на перебування дітей серед природи. Однією з таких шкіл є початкова школа імені Еберштейна (Eberstein grund schule Selbach) в м. Гаггенау (земля Баден-Вюртемберг, Німеччина). Цей освітній заклад намагається зміцнювати зв’язок з природою, батьківщиною та їхнім регіоном. Шляхом засвоєння теоретичних знань (розробку проектів та екскурсії у співпраці з позакласними партнерами та місцевими асоціаціями) учні розвивають активну обізнаність про своє середовище. Школа містить невеликий шкільний сад, що підтримується разом з учнями, та лісовий клас, уроки в якому проводять навчені “лісові” педагоги. В такому класі, що розташований безпосередньо у лісі, діти відчувають природу на популярному дні лісових пригод, у супроводі “лісових” педагогів.

У цій школі школярі також отримують уявлення про виробництво багатьох продуктів, які вони купують у магазинах, і раніше навіть не задумувалися про їхнє походження. Їх навчають розпізнавати зв’язки між сільським житловим простором і готовим продуктом, вони отримують уявлення про різні професійні групи ремісничих, сільськогосподарських і лісових господарств і мають можливість набути досвіду за допомогою проектів, пов’язаних з практикою [14].

Великого значення пришкільним ділянкам надає й британський учитель початкової школи в Чарлтоні (Лондон, Великобританія) Т. Бейкер: “сад на будь-який вигляд – від лісистій ділянки до кількох імпровізованих контейнерів, підвісних кошиків або підвіконня – варто розглядати як важливий інструмент навчання для всіх шкіл”.

На уроках математики (в його школі) діти, вивчаючи вимірювання, проектували клумби, а не спиралися на невеликі малюнки в підручниках. Вони створювали діаграми та графіки, вимірюючи соняшники, що

проростають, записуючи інформацію про погоду від метеостанції та прогножуючи її ефекти. Крім того, продукцію з саду продавали в шкільному магазині (у якому керують діти в будні дні), а також в місцевий ресторан та через прилавок на Бороу Маркет у центральний Лондон, створюючи додаткове фінансування для шкільного саду [11].

У Скандинавських країнах також звертають велику увагу на екологічне навчання дітей молодшого шкільного віку. Серед форм та методів роботи виділяють польові дослідження та спостереження в місцевому середовищі і документування цих досліджень з текстом, зображенням та іншими формами вираження як з цифровими інструментами, так і без них. Наприклад, у Норвегії більшу частину часу відводять для спостережень за явищами природи у різні пори року на повітрі і в приміщенні, а також для проведення одноденних екскурсій. Працівники закладів освіти отримують спеціальну підготовку. Вони вивчають екологію, навколишнє середовище і ресурси [2, с. 12–13].

Привертає увагу створена у Швеції за ініціативою Г. Фрома школа Муле, головним завданням якої є тривале перебування дітей на повітрі, життя у злагоді з природою, а головними принципами лісової школи – розвиток дітей засобами природи, зміцнення фізичного та психічного здоров'я. Навчання у школі відбувається від 1,5 до 10 років.

Формування екологічної компетентності учнів відбувається поступово у вигляді так званих “сходинок розвитку”: на першій дітей вчать любити природу, щоб малюку було приємно і весело в будь-яку погоду; на другій – малюк сповнений вражень і вчиться стежити за природним докільлям; на третій – дитина починає розуміти, що все живе і неживе в природі взаємопов'язано; на четвертій – дитина впевнюється, що люди можуть впливати на природу, але це їй, природі, не завжди на користь; на п'ятій – дитина починає розуміти, що вона теж частинка природи, яку треба берегти, а не руйнувати; на шостій – доросла людина приймає рішення, від яких залежить не лише екологія країни, а й життя людини в ній [6].

Висновки з дослідження та перспективи. Отже, формування екологічної компетентності учнів початкових класів у країнах Європи спрямовані на отримання особистого досвіду взаємодії дитини з навколишнім середовищем шляхом проведення екологічних досліджень; на емоційне сприйняття дитиною себе як частини природи; на формування екологічно доцільної поведінки, що відповідає принципам сталого розвитку, шляхом розвитку моральної відповідальності за скоєні вчинки; зосередженні на позитивній взаємодії з природою.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у дослідженні форм та методів роботи з формування екологічної компетенції у дітей початкових класів не тільки із досвіду європейських країн, а зі світового надбання.

1. *Войтович А. Ю.* Екологічне виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи (друга половина ХХ ст) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. Ю. Войтович ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2016. – 20 с.

2. *Гузь В. В.* Дидактичні умови формування екологічної культури старшокласників у процесі навчання предметів природничо-наукового циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. В. Гузь. – Київ, 2011. – 22 с.

3. Концепція екологічної освіти України. Затверджена рішенням Колегії міністерства освіти і науки України, протокол № 13/6–19 від 20.12.2001 року // Інформаційний збірник МОН України. – 2002. – № 7. – С. 3–23.

4. *Матвеева Н. О.* Теорія і методика виховання: формування екологічної культури молодших школярів : навч.-метод. посібник / Н. О. Матвеева. – Івано-Франківськ, 2013. – 147 с.

5. Нова Концепція української школи / Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова, І. Коберник, В. Ковтунець та ін. // за заг. ред. М. Грищенко. – Режим доступу : <http://www.oblosvita.mk.ua/attachments/article/3935/>

6. *Половіна О. А.* Екологічне виховання особистості у Швеції. Доповідь семінару “Досвід екологічного виховання в зарубіжних освітніх системах” [Електронний ресурс] / О. А. Половіна. – Режим доступу : <http://www.dom-prirody.com.ua/podiie-ta-zahodi/vidbulisa/26bereznavidbuvsaseminardosvidekologichnogovihovannavzarubiznihosvitnihsistemah> (дата звернення: 10.10.2019).

7. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України: від 25.06.2013 р., № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

8. *Швед М.* Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти / М. Швед // Вісник Львів. нац. ун-ту. – 2013. – С. 167–174. – (Серія педагогічна; вип. 17).

9. Edukacja ekologiczna w szkole podstawowej. Jak uczyć dzieci ochrony środowiska? – 2018. – Dostęp : <https://www.ekologia.pl/wydarzenia/inne/edukacja-ekologiczna-w-szkole-podstawowej-jak-uczyc-dzieci-ochrony-srodowiska,24308.html>

10. *Hanish A.* How Green are European Curricula? A Comparative Analysis of Primary School Syllabi in Five European Countries [Electronic resource] / A. Hanish, A. Rank, G. Seeber // European Educational Research Journal. – 2014. – 13 (6). – P. 661–682. – Access mode : <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.2304/eeerj.2014.13.6.661>

11. How a school garden has transformed the way we teach [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.theguardian.com/teacher-network/teacher-blog/2017/sep/29/primary-school-garden-teaching-method-improve-pupil-behaviour> (дата звернення: 28.08.2019).
12. Lehrplan PLUS Grundschule / Lehrplan für die bayerische Grundschule [Eine elektronische Ressource] // Bayerisches Staatsministerium für Bildung und Kultus, Wissenschaft und Kunst. – 2014. – Zugriffsmodus : <https://www.lehrplanplus.bayern.de/schulart/grundschule>
13. Mucha K. Oto ja. Program nauczania edukacji wczesnoszkolnej z uwzględnieniem procesów indywidualizacji w kształceniu / Mucha K., Stalmach-Tkacz A., Wosianek J. // Grupa MAC S. A. – 2017. – Dostęp : <http://radlin.online/pliki/oto-ja-progr-naucz-kl-1-3.pdf>
14. Natur, Umwelt und ökologische Erziehung [Eine elektronische Ressource]. – 2019. – Zugriffsmodus : <http://www.grundschule-selbach.de/> (дата звернення: 28.08.2019).
15. Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet [Sähköinen resurssi] // Opetushallitus. – 2014. – Käyttötila : <https://www.oph.fi/fi/koulutus-jatutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelmien-perusteet/>
16. Skubała P. Zrozumieć przyrodę na nowo. 10 zasad jak uczyć o przyrodzie, by budować motywację do działań ekologicznych / Skubała P., Kukowka I. // Pracownia na rzecz Wszystkich Istot, Bystra. – 2010. – Dostęp : <https://pracownia.org.pl/upload/filemanager/pracownia.org.pl/Publikacje/Zeszyty-ekologiczne-1.pdf>

*Стаття: надійшла до редколегії 29.09.2019
доопрацьована 12.10.2019
прийнята до друку 21.10.2019*

FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EUROPEAN CONTEXT

Mariia Kryva, Iryna Lysak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005*

The article describes the existent problem of forming the ecological competence of primary class students in the European context. The meaning of the competence approach in the education process is determined. The article focuses on the educational outcomes that determine the ability of a student to act in various problematic situations. It clarifies the meaning of the concept of “environmental competence” in domestic and foreign pedagogical literature that is associated with the formation of critical thinking, responsibility and the ability not only to identify environmental problems, to find rational

ways to solve them, but also to prevent their occurrence. Based on theoretical studies, educational programs on the environmental competences of primary school children in the European Union are analyzed. From an environmental point of view, primary school students have the opportunity to take responsibility for the environment, which they can directly affect, and to take an individual approach to global environmental problems.

The article systematizes the basic forms (excursions, research works, “field routes” and “trails”, meetings) and methods (observation, projects) of students’ ecological competence. A creative and research work as well as a play are important components of active learning. The attention is drawn to the involvement of primary school students in environmental projects.

The authors describe the principles of motivating students for environmental activity. They emphasize the child’s direct connection with nature.

The examples of schools in Europe (Eberstein School, Mülle School) in which children are outdoors are described. Each of these schools has a school area or is located near a forest where teachers give lessons. Such lessons require special training of teachers; that is why teachers study ecology, the environment, and resources.

Key words: environmental competence, the environment, primary school, sustainable development, Europe.